

ēkas un ēku grupas, bet arī atbilstoša vide, ceļi, takas un apgaismojums, kam jāatbilst muzeja senlaicīgajam vizuālajam tēlam, vienlaikus kalpojot mūsdienīgai muzeja funkciju veikšanai. Brigita Čikste (BDM) raksturoja muzejā 2008. gadā notikušo plašo pasākumu loku, kuri piesaistījuši vairāk nekā 7000 interesentu (pavisam BDM 2008. gadā bijis vairāk nekā 135 tūkstoši apmeklētāju). Pasākumu centrā, kā aizvieni, ir tradicionālais BDM gadatirgus, bet tiek piedāvāti arī jauni sarīkojumi – Skolas svētki, Spēļu diena u.c., kuru nākotnes izredzes pagaidām vēl neskaidras.

Arī šī gada konferencē varēja gūt ieskatu vairāku citu Latvijas muzeju veikumā un problēmās, kas saistās ar tradicionālās tautas celtniecības būvju pārvešanu, uzstādīšanu un iekārtošanu. Ludzas novadpētniecības muzeja ar brīvdabas filiāli pārstāve Aina Loseviča stāstīja par Latgales jaunsaimnieka mājas – Mērdzenes pagasta (mūsdienās – Pušmucovas pagastā) Avīšu ciema viensētas, kurā, izrādās, dzīvojis latgaliešu kultūras darbinieks J. Silkāns, pārvešanu uz Ludzu un iecerēm 2009. gadā ēku uzstādīt muzejā. Tukuma muzeja direktore Agrita Ozola informēja par tā filiāles – E. Birznieka-Upīša Pastariņa muzeja (Dzirciema “Bisnieki”) 1913. gadā celtās, bet vairākkārt pārbūvētās dzīvojamās mājas atjaunošanu un risināmajiem jautājumiem.

Konferences noslēgumā E. Vēveris (BDM) demonstrēja 1972. gadā filmētās ainas nomaļajā Lejasciema Līves ciemā (mūsdienu Virešu pagastā), kur 19. gs. celtajās ēkās, iedzīves priekšmetos un darbarīku terminoloģijā bija saglabājušās rietumsomu kultūras iezīmes. Kā ziemeļaustrumu Vidzemes zemnieka sētas sastāvdaļa BDM uzstādīšanu joprojām gaida no šī ciema pērnstā Dzelmju māju rija. Ieskatu jau mūsdienīgajās pārvērtībās Līves ciema apbūvē un sadzīvē sniedza Īrisa Priedīte (BDM). M. Kuplais ne bez “baltās skaudības” dalījās 2008. gadā gūtajos iespaidos par veco ēku atjaunošanas pieredzi un iespējām Glentleitenes brīvdabas muzejā Augšbavārijā Vācijas dienvidos.

Latvijas Etnogrāfiskajam brīvdabas muzejam – vienam no Eiropas vecākajiem brīvdabas muzejiem, uzsākot 85. pastāvēšanas gadu, var novēlēt ne vienkārši izdzīvošanu, bet izcilus radošus panākumus turpmākajos kultūras mantojuma izpētes, saglabāšanas un popularizēšanas darba gados.

Lilīta Vanaga

LATVIJAS UNIVERSITĀTES VĒSTURES NOZARES PROMOCIJAS PADOMĒ

2008. gada 10. oktobrī **Edvīns Evarts** aizstāvēja disertāciju “Zemes pašpārvalde Latvijas ģenerālapgabalā (1941–1944)”; zinātniskais vadītājs Dr. habil. hist. prof. I. Feldmanis, recenzenti: Dr. habil. hist. prof. A. Zunda, Dr. hist. prof. A. Ivanovs, Dr. hist. Dz. Ērglis.

Ar Latvijas Universitātes vēstures nozares Promocijas padomes 2008. gada 10. oktobra lēmumu Edvīnam Evartam piešķirts doktora grāds vēstures nozares Latvijas vēstures apakšnozarē.

CURRICULUM VITAE

Edvīns Evarts dzimis 1976. gada 2. augustā Rīgā. 1983.–1994. gadā mācījies Rīgas 25. vidusskolā. Pēc tam uzsācis studijas LU Vēstures un filozofijas fakultātē vēstures bakalaura studiju novirzienā, vienu mācību gadu studējis J. Gūtenberga universitātē Maincā Vācijā. Bakalaura grādu ieguvis 1999. gadā.

Turpinājis studijas LU VFF vēstures maģistrantūrā, pētniecības nolūkos piecus mēnešus studējis J. Gūtenberga universitātē. Maģistra grādu ieguvis 2002. gadā. Tajā pašā gadā iestājies LU vēstures doktorantūrā, kuru pabeidzis 2006. gadā. Ieguvis pētniecības stipendiju Vācu akadēmiskajā apmaiņas dienestā (DAAD) un desmit mēnešus strādājis Berlīnes arhīvos.

Pastiprināti apguvis vācu valodu Gētes institūtā, valodas zināšanas papildinājis 1996. gadā Ostzē (*Ostsee*) akadēmijas organizētajos sestajos un septītajos vasarasursos Trāvemindē Vācijā, kā arī 1997. gadā J. Gūtenberga universitātes organizētajos vasarasursos Maincā. Papildus mācījies arī angļu valodu Latvijas Pieaugušo apvienībā, 2000. gadā iegūstot vidējā līmeņa apliecību.

1998. gadā sācis strādāt LU Latvijas vēstures institūtā par laborantu, 2001. gadā ievēlēts par asistentu. Uzstājies vairākās starptautiskās konferencēs, ir publicēti desmit raksti. Kopš 2000. gada līdztekus strādā Biznesa un vadības privātvidusskolā par vēstures skolotāju. Apguvis nepieciešamos kursus pedagoģijā un psiholoģijā, kā arī skolotāja darba metodikuursos Šverīnē un Meisenē Vācijā.

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS (saīsināts)

Tēmas aktualitāte un nozīme. Promocijas darba tēma “Zemes pašpārvalde Latvijas ģenerālapgabalā (1941–1944)” ir sabiedriski un zinātniski aktuāla. Pētījuma aktualitāti nosaka saistība ar Latvijas suverenitātes idejas pastāvēšanu vienā no sarežģītākajiem posmiem Latvijas vēsturē – Otrā pasaules kara laikā. Zemes pašpārvalde, no vienas puses, atspoguļo Latvijas iedzīvotāju tiešanos pēc valstiskās pastāvēšanas, bet, no otras, parāda nespēju realizēt savas vēlmes.

Zemes pašpārvaldes radīšana un pastāvēšana Otrā pasaules kara gados nav nejaušība nacistiskās Vācijas plānos, bet gan likumsakarīgs turpinājums tiem procesiem, kas bija sākušies ar hitleriskās Vācijas ekspansionistisko politiku Eiropā. Līdzīgi vietējās pārvaldes orgāni tika radīti arī citās Trešā reiha iekarotajās valstīs un teritorijās, kā Nīderlandē, Slovākijā, Lietuvā un Igaunijā. Tomēr šo t.s. pašpārvalžu patstāvība bija strikti ierobežota, un tās pastāvēja tikai tādēļ, ka bija nepieciešamas nacistiskajai Vācijai okupēto teritoriju veiksmīgākai izlaupīšanai un pārvaldei. Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes izveide neatnesa sev līdzi ne tautas gaidīto neatkarību, ne arī ģenerāldirektoru cerēto autonomiju Vācijas sastāvā. Veidojot Zemes pašpārvaldi, tās funkcijas 1941. gadā tika sašaurinātas līdz izpildpārvaldes līmenim, un okupācijas pārvalde tās vēl vairāk sašaurināja arī turpmākajos kara gados.

Tomēr Zemes pašpārvalde arvien atgādināja par Latvijas iedzīvotāju vēlmēm un, neraugoties uz prasību biežo noraidīšanu, dažkārt spēja ietekmēt ģenerālapgabala iedzīvotājiem mazāk kaitīgu lēmumu pieņemšanu, kā arī to realizāciju, iestājoties par latviešu tautas nacionālajām interesēm. Šī nostāja bieži gan bija nekonsekventa. Tomēr tādējādi Zemes pašpārvalde centās piespiest okupācijas varu padomāt par iedzīvotāju interesēm.

Tēmas aktualitāte ir saistāma arī ar nepieciešamību informēt sabiedrību par Zemes pašpārvaldes lomu Otrā pasaules kara gados, novēršot neskaidrības terminoloģijā un izskaidrojot pašpārvaldes reālās iespējas. Uz Zemes pašpārvaldes piemēra labi var redzēt, kāpēc daļa inteligences bija gatava sadarboties ar vācu okupantiem un kā šī nostāja mainījās kara gaitā. Jāuzsver, ka bez zināmas sadarbības no iedzīvotāju puses viņu eksistence būtu apdraudēta. Vairāki ģenerāldirektori bija par stingrāku nostāju attiecībā pret vāciešiem, tomēr bailes tikt represētiem un zaudēt salīdzinoši drošu personisko situāciju kara gados, piemēram, samērā labo algu, atturēja viņus izveidot Zemes pašpārvaldi par tādu organizāciju, kas ļautu sekmīgāk aizstāvēt tautas vajadzības. Atsevišķos gadījumos ģenerāldirektori spēja vienoties par prasību izvirzīšanu okupācijas varai, tomēr izšķirošajos brīžos visi ģenerāldirektori pakļāvās vācu spiedienam un tādu vai citādu iemeslu dēļ parakstīja okupantiem nepieciešamos dokumentus, tādējādi padarot sevi līdzatbildīgus viņu veiktajos noziegumos.

Galvenajos vilcienos par Zemes pašpārvaldi nepastāv lielas atšķirības vēsturnieku uzskatos. Pēc Otrā pasaules kara šī tēma nebija viena no aktuālākajām, jo ģenerāldirekcijas praktiski nebija iesaistītas nacistu lielākajos noziegumos – holokaustā un civiliedzīvotāju iznīcināšanā. Tām bija minimāla ietekme saimnieciskajā laukā, un tās nespēja pieņemt nozīmīgus politiskus lēmumus. Tomēr deviņdesmitajos gados aizsāktā kolaborācijas tēma un katras iedzīvotāju grupas līdzatbildības pakāpes noteikšana ir aktualizējusi arī Zemes pašpārvaldes lomas izvērtēšanas nepieciešamību. Šī tēma prasa skaidrojumu, jo nereti Zemes pašpārvalde tiek saukta vienkārši par pašpārvaldi, kas ne saturiski, ne pēc uzbūves neatbilst tās būtībai.

Pasaulē mūsdienās ir izveidojušās divu veidu “kolaborācijas” izpratnes – Rietumos to raksturo Francijas piemērs, bet bijušās Padomju Savienības teritorijā ar šo terminu vairāk saprot tikai nodevīgu sadarbību. Krieviski iznākušajos darbos bieži nav ievērots, ka Hāgas ceturtnā (1907. gadā) konvencija “Par kara laika tiesībām un paražām” okupācijas varu padarīja pat par pilntiesīgu varu – likumu pieņēmēju un īstenotāju. Tā noteica iedzīvotāju zināmu sadarbību ar iekarotāju. Latvijā ir jāņem vērā abas šīs uztveres, jo tās izraisa asas diskusijas vēstures publicistikā.

Pētījuma mērķi un uzdevumi. Promocijai iesniegtais darbs nav visaptveroša Zemes pašpārvaldes darbības analīze, kas nav iespējama tāpēc, ka atsevišķu ģenerāldirekciju darbība, sevišķi 1941. gada rudenī, aptvēra plašu rīcības spektru un tiecās atbilst bijušo ministriju uzdevumiem. Darba pamatā ir Vācijā un Latvijā esošo arhīvu materiāli. Savukārt Krievijas arhīvu materiāli par šo tēmu nav apzināti to apgrūtinātās pieejamības dēļ.

Vācu okupācijas laiks, sevišķi ar Zemes pašpārvaldi saistītie jautājumi, piesaista uzmanību savas sarežģītības un strīdīguma dēļ. Šis darbs ir pirmais mēģinājums, balstoties uz dažādas izcelsmes avotiem, kompleksi un no dažādiem aspektiem izvērtēt Zemes pašpārvaldes darbību un uzbūvi. Liela uzmanība pievērsta zemju pašpārvalžu salīdzinājumam Lietuvā, Latvijā un Igaunijā. Ir mēģināts arī izsekot pārmaiņām Zemes pašpārvaldes struktūrās Latvijas ģenerālapgabalā.

Promocijas darba mērķis ir vispusīgi un kritiski analizēt Zemes pašpārvaldes lomu vācu okupācijas laikā. Lai sasniegtu šo mērķi, nepieciešams izvirzīt vairākus uzdevumus:

1) noskaidrot kolaborācijas īpatnības Latvijā; 2) atsegt Zemes pašpārvaldes vietu okupācijas pārvaldē, tās funkcijas vācu okupantu un pašu ģenerāldirektoru skatījumā; 3) fiksēt iedzīvotāju nostāju kara laikā, izsekot tās izmaiņām un šo izmaiņu ietekmei uz Zemes pašpārvaldes darbību; 4) noteikt, vai Zemes pašpārvalde bija pilnībā paklausīgs ierocis vācu Civilpārvaldes rokās un vai tai bija kāda iespēja ietekmēt vācu Civilpārvaldes lēmumus; 5) izpētīt, vai Zemes pašpārvaldes esamība un darbība zināmā mērā atviegloja Latvijas iedzīvotāju situāciju, novēršot vācu okupācijas varas izteiktāku represīvo un izlaupīšanas politiku. Šie un citi jautājumi ir būtiski, lai izprastu toreizējo situāciju. Bez tam svarīgi ir noskaidrot, kā veidojās Zemes pašpārvaldes iestādes, kādi mērķi un nolūki bija tiem ierēdņiem, kas sadarbojās ar vācu okupantiem.

Lai īstenotu darba mērķi, ir apzināti un analizēti pieejamie vēstures avoti un zinātniskā literatūra, galvenokārt Berlīnes Federālā arhīva un Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti, kā arī Latvijas Valsts arhīva un Politiskā arhīva Berlīnē dokumenti. Pētījumā izvērtēti Zemes pašpārvaldes veidošanās un attīstības procesi un administratīvās uzbūves struktūras. Tomēr vairāku struktūrvienību darbība aplūkota tikai pamatvilcienos. Šo struktūru, tāpat kā visa dienesta darbības efektivitātes izpēte ir turpmāku pētījumu uzdevums.

Pētījumā iekļauti gan agrāk npublicēti arhīvu materiāli, gan publicētie materiāli par Zemes pašpārvaldi. Apzinot galvenās avotu grupas, promocijas darbā izmantotas klasiskās avotu pētniecības un sistematizācijas metodes.

Pētījuma struktūra, teorētiskā un praktiskā nozīme. Promocijas darbs sastāv no piecām nodaļām, kurās sniegts pārskats par pētījuma galvenajiem jautājumiem pēc hronoloģiskā principa. Pirmajā nodaļā analizēta Baltijas sadarbības prakse ar nacionālsociālistisko Vāciju Otrā pasaules kara laikā un tās īpatnības. Salīdzinātas trīs Ostlandes ģenerālapgabalos izveidotās Zemes pašpārvaldes. Otrajā nodaļā aplūkots ietvars un apstākļi, kādos radās Zemes pašpārvalde, kā arī mērķi, kuru dēļ tā tika izveidota. Trešajā nodaļā analizētas dažas svarīgākās Zemes pašpārvaldes darbības jomas – tieslietu sfēra, saimniecība, kultūra – un tās ietekme uz sabiedrību. Ceturtajā nodaļā dots ģenerāldirektoru darbības izklāsts un izvērtējums. Piektajā nodaļā “Zemes pašpārvaldes Latvijas ģenerālapgabalā likvidācija” aplūkota ģenerāldirekciju darbības pārtraukšana un situācija 1944. gada beigās – 1945. gada sākumā.

Promocijas darba tēma ir svarīga Otrā pasaules kara notikumu Latvijā pilnīgākai izpratnei. Ģenerāldirekciju veidošanās un attīstības procesa dziļāka izpēte un analīze ir vēsturnieku maz skarta joma. Kopumā Zemes pašpārvaldes darbības administratīvie jautājumi līdzšinējos vēsturnieku darbos ir aplūkoti visai nedaudz. Šis darbs ir izstrādāts, balstoties galvenokārt uz arhīvu materiāliem un iekļauj zinātniskajā aprītē virkni agrāk neizmantotu arhīvu materiālu, īpaši administratīva rakstura dokumentu.

Pētījumā pirmo reizi ieskicēta Zemes pašpārvaldes struktūru pastāvīgā mainība visā kara laikā. Zemes pašpārvaldes darbība būtiski mainījās 1942. gadā, kad no vienpadsmit ģenerāldirekcijām palika sešas. Tomēr pilnībā Zemes pašpārvalde nebija nostabilizējusies, jo atsevišķu augstāko amatpersonu apstiprināšana amatā turpinājās visu 1942. gadu un 1943. gada sākumā un atsevišķos amatos nebija beigusies arī 1944. gadā. Zemes pašpārvalde bija arī tā struktūra, kas kara laikā tiecās pamatot neatkarības vai vismaz plašākas autonomijas ieviešanas nepieciešamību Latvijas ģenerālapgabalā. Latvija bija viena no daudzajām nacistiskās Vācijas okupētajām valstīm, kura tika iekļauta kāda reihskomisariāta sastāvā. Reihskomisariātu uzbūves un nozīmes salīdzināšana ļauj precīzāk noteikt Latvijas ģenerālapgabala vietu nacistiskās Vācijas pārvaldē. Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes darbības pieredze ir arī Eiropas sadarbības ar okupācijas režīmu sastāvdaļa. Pētījums izmantojams arī salīdzinošos darbos par Baltijas zemju pašpārvalžu vēsturi.

Apkopojošie secinājumi. Sākoties vācu–padomju karam, nacistiskā Vācija plānoja iekļaut Baltiju Lielvācijas “dzīves telpā”, izsūtot vai ģermanizējot vietējos iedzīvotājus. Tomēr, situācijai mainoties, nacistiskā Vācija savus mērķus iedalīja tuvākajos un tālākajos. Tuvākie mērķi paredzēja pārvaldes darbā iesaistīt arī vietējos iedzīvotājus, bet tālākie satura ziņā bija palikuši tie paši, kas kara sākumā.

Vācu okupētajos austrumu apgabalos Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvalde nebija izņēmums. Tā organiski iekļāvās nacistiskās Vācijas pārvaldes sistēmā, kļūstot par vienu no tās sastāvdaļām. Pamatā izpildot vāciešu uzliktos pienākumus, pašpārvalde mēģināja, līdzīgi kā citos ģenerālkomisariātos, īstenot arī savus mērķus. Pēc kara latviešu ģenerāldirektori savu darbību centās parādīt iespējami pozitīvi, noklusējot vai izvairīgi runājot par viņiem nepatīkamām tēmām. Vienlaikus jāuzsver, ka vācu okupācijas iestādes ar lielu neuzticību raudzījās uz latviešu ģenerāldirektoriem, jo tām bija pamatotas aizdomas, ka viņi tiecas pēc iespējami lielākas patstāvības, kas neietilpa nacistu plānos.

Zemju pašpārvalžu sadarbības plašumu un specifiku zināmā mērā noteica arī ģenerālkomisāru personības. Tā, piemēram, Igaunijas ģenerālkomisāram K. Litcmanim bija izteiktāka takta izjūta attiecībā uz sev pakļauto tautu salīdzinājumā ar saviem kolēģiem Lietuvā un Latvijā. Ģenerālkomisārs meklēja personisku saikni ar iedzīvotājiem un ar nenozīmīgiem žestiem, kas okupācijas varai neko nemaksāja, bija iekarojis zināmas simpātijas. Jāatzīmē, ka vācu gatavību sadarbīties ar kādu no Baltijas tautām ietekmēja pārējos divos ģenerālapgabalos gūtā pieredze.

Ar zemju pašpārvalžu palīdzību nacisti cerēja vājināt vietējo iedzīvotāju iespējamo pretošanos. Tomēr kopumā okupantu attieksme pret pašpārvaldēm bija noraidoša, un vairāk "pilnvaru" viņi nevēlējās piešķirt. Daļēja sadarbība un daļēja pretošanās bija nostāja, kas zemju pašpārvaldes raksturoja visu kara gaitu.

Lietuvas, Latvijas un Igaunijas attīstībā bija vērojama arī viena būtiska atšķirība. Nacistiskā Vācija pieļāva Baltijas vāciešu atgriešanos Lietuvā, kas nebija paredzēta Latvijā un Igaunijā. Praksē izrādījās, ka daudziem lietuviešiem tika atņemta zeme, kas izraisīja milzīgu neapmierinātību un bija viens no noteicošiem faktoriem mobilizācijas neveiksmei Lietuvā.

Atšķirās arī zemju pašpārvalžu vadītāju personības. Lietuvā P. Kubilūns tika raksturots kā īstens lietuvietis, kurš strādājis nacistu labā tāpēc, ka ticējis vācu uzvarai un, vadoties no tā, pieņēmis savus lēmumus. Turpretī Latvijā O. Dankeru visi, gan vācu Civilpārvalde, gan latviešu Zemes pašpārvaldes ierēdņi, raksturoja kā vājas gribas cilvēku, kas bieži svārstījies savā nostājā. Igaunijā H. Mee joprojām tiek izteikts pārmetums par pilnīgu piekrišanu vācu mērķiem attiecībā uz igauņu tautu.

Kopumā kolaborācija Otrā pasaules kara laikā bija process, kur pastāvīgi mainījās nosacījumi un līdz ar to arī kolaborācijas formas. Baltijā Zemes pašpārvaldes gadījumā var konstatēt vairākas kolaborācijas formas. Ģenerāldirektori atsevišķos jautājumos darbojās, pārkāpjot savu tiesību robežas un nododot savu valsti un tautu. Tomēr arī šeit ir nepieciešama diferenciācija. Viena daļa, kā H. Mee un O. Dankers, bija gatava sadarbīties pilnīgi bez jebkādam pretprasībām, bet otra daļa, kā A. Valdmanis, savai līdzdarbībai izvirzīja zināmas pretprasības. Historiogrāfijā šīs personas ir vērtētas dažādi, jo ir gandrīz neiespējami izvirzīt vienotus kritērijus, pēc kuriem visus dalībniekus varētu iedalīt kādā kolaborācijas formā. Tomēr zemju pašpārvaldes visumā var iedalīt taktiskās kolaborācijas formā.

Daudzu Latvijas iedzīvotāju noskaņojums pēc nacistu ienākšanas bija vāciešiem draudzīgs, jo iepriekš bija pieredzēts komunistiskais terors – aresti, izsūtīšana, zemes atsavināšana un tamlīdzīgi pasākumi. Paļāvība bija vērojama gandrīz visās aprindās. Taču jau neilgi pēc nacistu okupācijas viņu darbības rezultātā iedzīvotāju noskaņojums radikāli mainījās.

Vietējām iestādēm salīdzinoši vislielākās iespējas ietekmēt vācu okupācijas varas lēmumus bija militārpārvaldes laikā. Izveidojoties vācu Civilpārvaldei, šīs iespējas un kompetences pakāpeniski tika ierobežotas. Visvairāk Zemes pašpārvaldes kompetence tika ierobežota 1942. gada pirmajā pusē. Zemes pašpārvalde nevarēja iespaidot svarīgākos okupācijas iestāžu lēmumus, tomēr, piedaloties pārvaldē, tā dažkārt varēja mīkstināt vācu Civilpārvaldes lēmumu asumu birokrātiskā novilcināšanas veidā. Tā, piemēram, Tieslietu ģenerāldirekcija spēja novilcināt dažu nepatīkamāko lēmumu izpildi, tādējādi palīdzot iedzīvotājiem pielāgoties jaunajai situācijai.

Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes aizmetņi radās vācu militārpārvaldes laikā, jo tā bija ieinteresēta miera un kārtības uzturēšanā frontes aizmugurē. Daudzi latvieši bija pārliecināti, ka Latvija tādā veidā ātrāk atgūs neatkarību un patstāvību. Latviešu sabiedrībā nebija informācijas par vācu okupantu nodomiem un paredzēto kārtību. Vēlākā

iesaistīšanās pārvaldes darbā bieži bija saistīta ar maldīgu cerību, ka tādējādi varēs nodrošināt lielāku patstāvību pārvaldē un ietekmēt vācu ierēdņu lēmumus. Liela nozīme bija arī citiem faktoriem, piemēram, iespējai nodrošināt stabilus ienākumus un drošību kara laikā.

Nacistu attieksme pret Zemes pašpārvaldi Latvijas ģenerālapgabalā nebija viennozīmīga. Militāro varu interesēja lietu praktiskā puse, tā nepievērsa lielu uzmanību pārvaldē iesaistīto cilvēku politiskajai pagātnei, kas radīja nepatīkamas situācijas vācu Civilpārvaldei, jo tā nevarēja tik vienkārši atbrīvot ieceltos ierēdņus, strauji nepasliktinot iedzīvotāju noskaņojumu. Tā nevarēja arī veidot sev vēlamas pārvaldes struktūras, aizbildinoties ar vietējo kadru trūkumu. Par ģenerāldirektoriem iecēla cilvēkus, kuri bija politiski neitrāli un vismaz pret vāciešiem draudzīgi noskaņoti. Vairāki no viņiem personisku apsvērumu dēļ dziļi ienīda komunistus. Trūkstot ierēdņiem, okupanti savu plānu izpildei bija spiesti piesaistīt arī tādus latviešus, kas nebija pilnīgi uzticami un kurus stingri kontrolēja.

Tā kā 1941. gada septembra sākumā vēl nebija skaidri plāni, kādai jābūt vāciešu sadarbībai ar vietējiem iedzīvotājiem, vācu Civilpārvalde nelikvidēja jau izveidotās Zemes pašpārvaldes struktūras. Arī personālsastāvā lielas pārmaiņas netika veiktas, atsaucoties uz militārvaldes doto latviešu iestāžu pozitīvo raksturojumu. Zemes pašpārvaldes galvenais uzdevums bija palīdzēt okupantiem mobilizēt cilvēkus militārajām vajadzībām, kā arī palīdzēt apgādāt militāros formējumus ziemeļu frontē. Šie uzdevumi tika arī veikti.

Strukturālā ziņā Zemes pašpārvalde visu kara laiku piedzīvoja pārmaiņas. Tas bija saistīts ar daudziem faktoriem, no kuriem galvenais ir latviešu ierēdņu sākotnējā tiekšanās ieņemt svarīgākos amatus, līdz ar to izraisot sabiedrībā daudzas pretrunas. Otrais faktors, sākot ar 1942. gada janvāri, bija vācu Civilpārvaldes vēlme samazināt latviešu ierēdņu skaitu, lai mazinātu vietējo iestāžu jau tā nelielo ietekmi. Latviešu iestāžu personāla samazināšana turpinājās visu kara laiku līdz pat to likvidācijai.

Iedzīvotāju attieksme pret Zemes pašpārvaldi Latvijas ģenerālapgabalā nebija viennozīmīga. Iedzīvotāju lielāko daļu sākotnēji interesēja galvenokārt saimnieciska rakstura jautājumi, un par Zemes pašpārvaldi viņi zināja maz. Visu līmeņu nacistu iestādes atzina, ka nepieciešams izolēt mazpilsētas un laukus no Rīgas politiķu un inteligences aprindām, tādējādi nomācot vēlmi atjaunot neatkarīgu Latvijas valsti. Vairums iedzīvotāju tomēr cerēja, ka pēc kara tiks atjaunota Latvijas valsts.

Pēc 1942. gada 7. marta, kad Zemes pašpārvalde uzsāka darbību, daudzi pārvaldes sektori bija izņemti no tās ietekmes sfēras, piemēram, saimniecība, policija, pasts, dzelzceļš. Tāpat Rīga nebija pakļauta Zemes pašpārvaldei, kas uzskatāmi parādīja tās īsto lomu – tā bija tikai “torso”, izkārtne nacistu īsto mērķu piesegšanai. Ģenerāldirektoru sapulcēm, kas iesākās 1942. gada 6. janvārī, un Zemes pašpārvaldes iesniegtajiem memorandiem vācu vadībai nebija nekādas praktiskas nozīmes.

1943. gadā Zemes pašpārvaldes uzmanības centrā bija Latviešu leģions. Pašpārvalde piedalījās tā veidošanā, izdeva daudzus uzsaukumus, lai gan ģenerāldirektoriem bija zināma tautas skeptiskā attieksme pret

jaunajiem iesaukumiem. Okupantu vidū izkristalizējās doma nepieļaut latviešu militārpersonām ieņemt posteņus Zemes pašpārvaldē, lai viņi nevarētu Latviešu leģiona panākumus frontē attiecināt uz Zemes pašpārvaldi.

Zemes pašpārvaldes ģenerāldirektoru un iedzīvotāju attieksme pret Latviešu leģiona veidošanu nebija viennozīmīga. Sadarbību ar vāciešiem sekmēja Padomju Savienības politika Latvijā 1940.–1941. gadā un Latvijas neatkarības zaudēšana, kā arī frontes tuvošanās Latvijas robežām. Noteikti var apgalvot, ka bez Zemes pašpārvaldes atbalsta iesaukšanai Latviešu leģionā nebūtu bijuši tik lieli panākumi. Latvijas iedzīvotāji tomēr necīnījās par nacionālsociālisma mērķiem un vāciešu proponēto t.s. Jauno Eiropu. Viņus nesaistīja ne Vācijas militārie, ne ideoloģiskie mērķi. Vācija bija vajadzīga kā sabiedrotais cīņai pret Padomju Savienību.

Tikai 1943. gadā Zemes pašpārvalde, izmantojot vāciešu vajadzību pēc karavīriem, uzdrīkstējās atklātāk runāt par savām prasībām. Starp tām bija prasība neatzīt Latvijas tiesisko pievienošanu Padomju Savienībai un prasība piešķirt plašu autonomiju. Tas bija viens no iemesliem, kāpēc 1943. gadā okupantu sarakstē tika izteikta nepieciešamība nomainīt vairākus ģenerāldirektorus, ieskaitot O. Dankeru, ar uzticamākām kandidatūrām. Tomēr ģenerāldirektoru nomainīšana nenotika, jo vāciešiem neizdevās atrast piemērotas kandidatūras. 1944. gada 22. februārī Pirmā ģenerāldirektora iecelšana nenozīmēja Zemes pašpārvaldes situācijas uzlabošanu. Tas tikai pastiprināja okupantu kontroli pār Zemes pašpārvaldi, jo par visu atbildīgs bija viens cilvēks – Pirmais ģenerāldirektors.

1944. gadā Zemes pašpārvaldei pakāpeniski tika piešķirtas vairākas jaunas funkcijas, samazinot vācu ierēdņu kontroli, kam kara beigu posmā nebija būtiskas nozīmes, jo ģenerāldirekciju štati, fronteī tuvojoties, tika pakāpeniski samazināti.

Svarīgākās problēmas – politika un ekonomika, arī iedzīvotāju pārtikas normas, darba apmaksas, dažādās klaušas un obligātās nodevas, mobilizācija – tika izšķirtas vācu iestādēs. Zemes pašpārvaldei nebija tiesību pat apspriest vācu Civiltārvaldes pavēles. Tāds stāvoklis saglabājās līdz kara beigu posmam, kad 1944. gada septembrī ģenerāldirekcijas tika likvidētas, jo okupantiem tās vairs nebija vajadzīgas.